HET BOROBUDURPROBLEEM.

DOOR

R. NG. POERBATJARAKA.

Het is naar aanleiding van Dr. Hoenigs artikel «Das formproblem des Borobudur», dat wij willen beproeven een oplossing te geven van het moeilijke probleem van den Borobudur, dat zich vooralsnog niet duidelijk laat verklaren.

Vóórdat wij onze meening aan de beoordeeling van de daartoe bevoegde beoordeelaars onderwerpen, willen wij echter het artikel van Dr. Hoenig zoo kort mogelijk samenvatten. De schrijver gaat nl. van het standpunt uit, dat bij den bouw van den Borobudur een onvoorziene, zeer groote stagnatie ontstond, doordat het gebouw, toen men bezig was met de nu versierde hoogste balustrade, ineen dreigde te storten. Het is Dr. IJzerman, die dit feit geconstateerd heeft, hetgeen hem een welverdiende wereldberoemdheid heeft bezorgd. Van dit feit uitgaande komt de schrijver na uitgebreide vergelijkingen gemaakt te hebben tot de conclusie, «dass der Borobudur ursprünglich ein Tjandi hätte werden sollen». Men ziet, het is een buitengewoon stout besluit.

De vergelijkingen, die de schrijver ons geeft zijn, in wetenschappelijk opzicht, inderdaad van zeer groot belang voor het verdere onderzoek en de eventueele oplossing van het probleem. Had de schrijver zich beperkt tot het geven van vergelijkingen, dan was zijn artikel zeer sympathiek geweest niet alleen, maar had het ook een buitengewoon groote, wetenschappelijke waarde gehad. Door zijn conclusie is deze waarde o.i. aanmerkelijk verminderd. Verder doet het ons minder aangenaam aan, waar hij alleszins bevoegde autoriteiten als Prof. Krom en Foucher uitmaakt met de volgende woorden: «Ich habe nicht das Vertrauen, dass die Spekulationen moderner abendländischer Schriftgelehrten mit der frommen Inbrunst der mataramschen Buddhisten wirklich übereinstimmen. Das Streben «zich in te leven in de ge-

moedssfeer van de buddhistische vromen van weleer» scheint mir für Europäer des XX. Jahrhunderts ein hoffnungsloses Beginnen; das mag ein frommer Wunsch bleiben, vielleicht eine fromme Selbsttäuschung; denn Geist und Gemüt des modernen Abendländers sind von wesentlich anderer Struktur als die indische Volksseele im versunkenen Reiche der Çaillendras.» ¹⁾

Hierboven heb ik reeds gezegd, dat, wanneer de schrijver zich beperkt had tot het geven van vergelijkingen, zijn stuk buitengewoon belangrijk geweest was. En bovendien na de hier boven geciteerde woorden had hij, gezond geredeneerd, moeten zwijgen; want hij is ten slotte toch óók een Europeaan van de XX^{ste} eeuw. Maar neen, hij gaat veel, veel verder dan de litteratorgeleerden, die hij hekelt, door een . . . gereconstrueerden plattegrond en doorsnede van den Borobudur, zooals hij volgens den schrijver had moeten zijn, te geven. ²⁾ Hiermee is o.i. de schrijver hopeloos verdwaald. Trouwens reeds bij het begin van zijn artikel is de schrijver in dit geval een verkeerden weg in gegaan waar hij het volgende zegt: «. . . .; die buddhistische Mythologie welke bisher den Hauptgegenstand der Borobudurforschung bildete, kann für unsere Untersuchung aus dem Spiele bleiben, indem wir uns darauf beschränken, die Probleme des architektonischen Gesamtaufbaues auf stillkritischem Wege zu ergründen.» ³⁾

Hiermee beginnend onze opinie ten dezen aan te bieden, willen wij de opmerking maken, dat het absoluut verkeerd is om de mythologie uit te sluiten bij de bespreking van de Javaansche oudheden in het algemeen, en van den Borobudur in het bijzonder.

Wij erkennen echter ook, dat de bouwkundige factoren niet mogen worden verwaarloosd. En alleen op bouwkundig-mythologische gronden kan men verwachten, dat een bevredigende oplossing kan worden verkregen.

Zeër terecht merkt de schrijver op, dat de Borobudur uit twee onsamenvangende, onharmonische deelen bestaat. Maar dit heeft Prof. Krom ook duidelijk gezien. En de formuleering door Prof. Krom ten dezen gegeven ⁴⁾, moet onvoorwaardelijk worden aanvaard, omdat zij o.i. de eenige juiste is. De Borobudur is

¹⁾ P. 39.

²⁾ Abb. 10.

³⁾ P. 7.

⁴⁾ Inl. I^a p. 353—355.

dus een twee-éénheid of één-tweeheid. En dit is stellig zoo bedoeld door den ontwerper. Om het bovenste gedeelte van dit gebouw als een surrogaat of als mislukking te beschouwen, is o.i. absoluut mis. Ook dwaas is het om beide deelen van het heiligdom als uit twee verschillende tijden te beschouwen ¹⁾. De groote tegenstelling van het versierde onderste gedeelte en het onversierde bovenste vindt hare verklaring in de traditie, waartoe wij nu wenschen over te gaan.

Zooals zeer bekend is, is de stūpa gemeengoed van de Buddhisten zoowel van het Hīnyāna als van het Mahāyāna. Waar zoo vele dingen van het Mahāyāna, waarvan de stūpa er een is, afkomstig moeten zijn van het Hīnayāna, kunnen wij een gegeven uit een literatuurproduct van het Hīnayāna wel gebruiken voor de opheldering van den Borobudur, die een Mahāyānistische schepping is. Wij laten hier het stuk van het Mahāparinibbānasutta, waarin de Buddha het een en ander zegt omtrent den bouw van den stūpa, volgen. ²⁾ Kort vóór den dood van Buddha vroeg Ananda:

Kathaṃ mayaṃ bhante Tathāgatassa sarīre paṭipajjāma'ti.

Buddha: Avyāvaṭṭa tumhe Ananda hotha Tathāgatassa sarīra-pūjāya, iṅha tumhe Ananda sad-atthe ghaṭatha sad-attham anuyuñjatha sad-atthe appamattā ātāpino pahitattā viharatha. Sant' Ananda khattiyapaṇḍitā pi brāhmaṇapaṇḍitā pi gahapati-paṇḍitā pi Tathāgate abhippasannā; te Tathāgatassa sarīrapūjaṃ karissanti 'ti.

Ananda: Kathaṃ pana bhante Tathāgatassa sarīre paṭipajjitabban 'ti.

B.: Yathā kho Ananda rañño cakkavattissa sarīre paṭipajjanti, evaṃ Tathāgatassa sarīre paṭipajjitabban'ti.

A. Kathaṃ pana bhante rañño cakkavattissa sarīre paṭipajjanti'ti.

B. Rañño Ananda cakkavattissa sarīraṃ ahatena vatthena veṭhenti, ahatena vatthena veṭhetvā, vihatena kappāsena veṭhenti, vihatena kappāsena veṭhetvā, ahatena vatthena veṭhenti. Etena upāyena pañcahi yugasatehi rañño cakkavattissa sarīraṃ veṭhetvā ayasāya teladoṇiyā pakkhipitvā aññissā ayasāya doṇiyā paṭikujjetvā, sabba-gandhānaṃ citakaṃ karitvā rañño cakkavattissa sarīraṃ jhāpenti, cātummahāpathe rañño cakkavattissa thūpaṃ karonti. Evaṃ kho

¹⁾ P. 52.

²⁾ J. R. A. S. VIII (1876) p. 242. Vert. van Rh. Davids in S. B. E. XI p. 92.

Ānanda rañño cakkavattissa sarīre paṭipajjanti. Yathā kho Ānanda rañño cakkavattissa sarīre paṭipajjanti evaṃ Tathāgataṃ sarīre paṭipajjitabbaṃ. Cātummahāpathe Tathāgataṃ thūpo katabbo. Tattha ye mālaṃ vā gandhaṃ vā vaṇṇakaṃ vā āropessanti abhivādessanti vā cittaṃ vā pasādessanti, tesaṃ taṃ bhavissati dīgharataṃ hitāya sukhāya.

Katamañ c' Ānanda atthavaṣaṃ paṭicca Tathāgato arahamaṃ sammāsambuddho thūpāraho. Ayaṃ tassa Bhagavato arahato sambuddhassa thūpo'ti Ānanda bahujaṇā cittaṃ pasādenti; te tattha cittaṃ pasādetvā kāyassa bhedaṃ paramaṃ maraṇā sugatiṃ saggaṃ lokaṃ uppajjanti, idaṃ kho Ānanda atthavaṣaṃ paṭicca Tathāgato arahamaṃ sammāsambuddho thūpāraho.

D.i.

Ānanda: Hoe, heer, behandelen wij het stoffelijk overschot van den Tathāgata (Buddha)?

Buddha: Bemoei gij u niet, Ānanda, met de vereering van het stoffelijk overschot van den Tathāgata. Streef als het u belieft naar het goede, betracht het goede. Wees nauwlettend, vlijtig en met vast gemoed in het goede. Er zijn, Ānanda, kṣatriya-geleerden, brahmanen-geleerden en burgers-geleerden, die in den Tathāgata gelooven. Zij zullen de vereering voor het stoffelijk overschot van den Tathāgata uitvoeren.

Ānanda: Wat moet men doen, heer, met het stoffelijk overschot van den Tathāgata?

B. Zooals men met het stoffelijk overschot van een keizer doet, Ānanda, evenzoo moet men doen met het stoffelijk overschot van den Tathāgata.

A. Hoe doet men dan, heer, met het stoffelijk overschot van een keizer?

B. Het stoffelijk overschot van een keizer, Ānanda, wikkelt men eerst in ongedragen goed, daarna wikkelt men het in ge-kaard katoen, en daarna weer in ongedragen goed. En als het op deze wijze 500 keer herhaald is, plaatst men het stoffelijk overschot van een keizer in een bronzen oliepot toegedekt met een anderen bronzen pot ¹⁾. Dan maakt men een brandstapel van allerlei geurige bestanddeelen, waarop men het stoffelijk overschot van den keizer verbrandt. Op een viersprong maakt men voor den keizer een stūpa. Zóó doet men, Ānanda, met het

¹⁾ Het plaatsen van een lijk in een doṇa (pot), zie Jat. II p. 155.

stoffelijk overschot van een keizer. Evenals men het doet, Ānanda, met het stoffelijk overschot van een keizer, zoo moet men het ook doen met het stoffelijk overschot van den Tathāgata. Voor den Tathāgata moet op een viersprong ook een stūpa gemaakt worden. En voor wie er bloemkransen, reukwerk of boreh neerleggen, of vereering brengen dan wel hun gemoed tot rust brengen, zal dit in lengte van dagen hun tot heil en geluk strekken.

Wat is het nut, Ānanda, dat voor den Tathāgata, den eerwaarde, die de Alwetendheid verworven heeft, een stūpa wordt gemaakt? (Met de gedachte): «dit is de stūpa van den eerwaarden, Alwetenden Heer», brengen vele menschen hun gemoed tot rust; en nadat zij hun gemoed tot rust hebben gebracht, bereiken zij na den dood in het hiernamaals de zalige swargaloka; dit is het nut, Ānanda, dat voor den Tathāgata, den eerwaarde, die de Alwetendheid verworven heeft, een stūpa wordt opgericht.»

Uit dit canonieke gegeven blijkt dus o.i. overduidelijk, dat een stūpa dient om het gemoed van de geloovige Buddhisten die een stūpa naderen, na den dood van den Heer, tot rust te brengen. Verder wordt door het feit, dat een stūpa op een viersprong moet worden opgericht, alles duidelijk. Met betrekking tot den Borobudur moeten we dus dit heiligdom niet in zijn geheel als één stūpa beschouwen, maar als een stūpa omringd door kleine stūpa's, met de daarbij behoorende, in dit geval imitatie-viersprong, waarvan de vier wegen samen komen juist dáár, waar de hoofdstūpa staat.

Dit heeft Prof. Krom ook duidelijk gezien, zoodat wat hij op p. 353—355 van zijn Inleiding I² als onderstelling geopperd heeft, tot in bijzonderheden toe bevestigd wordt.

Ten aanzien van de groote tegenstelling van het rijk versierde onderste gedeelte en het onversierde bovenste heeft Prof. Krom het, in tegenstelling met de opvatting van Brandes, ook absoluut juist ¹⁾. Want volgens het Mahāparinibbānasutta moet in de onmiddellijke nabijheid van den stūpa de rust, vooral de gemoedsrust overheerschen. Het is verder o.i. nutteloos om de argumenten van Dr. Hoenig, na het bovenstaande te weerleggen.

¹⁾ Inl. p. 385.

Van onschatbaar belang voor de kennis van den Borobudur is verder de mededeeling, die men vindt in de *Diwyāwadāna* ¹⁾ p. 242 en vlg. Onschatbaar zeggen wij

1e omdat wij met de *Diwyāwadāna* ons bevinden in de sfeer der *Mahāyānist*en ²⁾, waarvan de Borobudur één van de uitingen is.

2e omdat de bedoelde mededeeling alles technisch bevestigt, wat in het *Mahāparinibbānasutta* omtrent een stūpa gezegd wordt.

3e omdat die mededeeling volkomen bevestigd wordt door het oudheidkundig onderzoek in Voor-Indië. ³⁾

4e omdat zij met betrekking tot den Borobudur tot nader onderzoek aanspoort.

5^e en niet het minst belangrijke omdat zij o. i. een oplossing geeft omtrent de betrekking tusschen den Borobudur en den Mëndut.

Voordat wij den tekst van het nogal vermakelijk verhaal voorzien van onze vertaling geven, willen wij den lezers herinneren, dat de Mëndut terreinbouwkundig bij den Borobudur moet hebben behoord. De eer der ontdekking van dit feit komt den heer van Erp, den vriend van Java's oudheden, toe. Het zij ons veroorloofd een wat lange aanhaling te maken uit Prof. Kroms Inleiding ⁴⁾. Prof. Krom zegt:

«De ingang van den nog bestaanden tempel (de Mëndut nl.) evenals die van het bijtempeltje, is, zooals wij reeds vermeldde, gericht naar het Noord-Westen, hetgeen zeer ongewoon is; de meeste monumenten zijn min of meer zuiver naar Oost of West gekeerd. De eenige plaats, waar in den ringmuur sporen van een toegang gevonden zijn, was in de Zuid-West-zijde. Opvallend is het nu, dat de kleine Tjandi Pawon juist datzelfde vertoont; een ingang van den tempel op het Noord-Westen en een toegang tot het tempelplein op het Zuid-Westen. Beide bouwwerken liggen 1150 M. van elkander, en in één rechte lijn voortgaande, vindt men 1756 M. achter Pawon den Boroboedoer. Dit wijst op eenig verband tusschen de drie heiligdommen en dienovereenkomstig is ook bij de bevolking een verhaal in omloop aan-

¹⁾ Uitg. Cowell en Neil (1886).

²⁾ Winternitz' *Gesch. Ind. Litt.* II p. 221. (1920).

³⁾ Er is nl. een kleine oudere stūpa gevonden, ommanteld door een groote jongere (zie *Arch. Survey of India, Annual report 1910 en 11* p. 65 en plaat XXXIII).

⁴⁾ I^o p. 321.

gaande een geplaveiden weg, door muurwerk met nissen omzoomd, welke van Boroboedoe via Pawon naar den Mendoet zou hebben geloopt. Hoewel proefopgravingen niets van den weg aan het licht gebracht hebben, blijft het opmerkelijk, dat de toegangen der tempelpleinen van beide tempels juist gericht zijn naar den eventueelen verbindingsweg; ook zijn vroeger sporen te zien geweest van een bouwwerk aan den oever van den Praga, juist ter plaatse, waar een rechte weg de rivier zou hebben gepasseerd.»

Ziedaar wat Prof. Krom zegt. Dit zij voor ons doel genoeg, doch men leze verder het vervolg van wat Prof. Krom in zijn Inleiding zegt. Wanneer de onderstellende zin van het bovenaangehaalde met een gewoon beschrijvende verwisseld wordt, dan is de beschrijving van wat er geweest moet zijn, op grond van de Diwyāwadāna, reeds door Prof. Krom gegeven. Nu willen wij den tekst met onze vertaling van de bovenbedoelde mededeeling uit de Diwyāwadāna aanbieden. Het verhaal wordt nl. door den Buddha aan de bhikṣu's verteld naar aanleiding van een nooit verzadigden — in den letterlijken zin van het woord — bhikṣu, genaamd Dharmaruci, als volgt ¹⁾:

bhūtapūrvam bhikṣavo'tite 'dhvani prathame 'saṃkhyeye Kṣemaṅkaro nāma Tathāgato loka utpanno vidyācaraṇasaṃpannaḥ sugato lokavid anuttaraḥ puruṣadamyasārathih̐ cāstā devamanuṣyāṇam ca Buddho Bhagavān/ sa ca Kṣemāvatiṃ rājadhānim upaniṣṭitya viharati/ tasyām ca Kṣemāvatyām Kṣemo nāma rājā rājyam kārayati/ tasyām ca Kṣemāvatyām rājadhānyām anyatamo baṇikṛeṣṭhī prativasati/ tenāsau Kṣemaṅkaraḥ samyaksambuddhaḥ śaṣṭiṃ traimāsān sārddham bhikṣusaṃghena sarvopakaraṇair upasthitaḥ/ yato 'sau cṛeṣṭhī saṃlakṣayati/ gacchāmi mahāsamudram bhāṇḍam samudāniya tasmāc ca ratnāny āniya saṃghe pañcavārṣikam kariṣyāmīti/ evaṃ saṃcintya bhāṇḍam samudāniya grāma-nigama-pallī-pattana-rājadhāniṣv anupūrveṇa cañcūryamāṇaḥ samudram anuprāptaḥ/ ghaṇṭāvaghoṣaṇam kṛtvā sāmudreṇa yānapātreṇa mahāsamudram avatīraḥ/ asya tasmin mahāsamudre 'vatīraṣya Kṣemaṅkaraḥ samyaksambuddhaḥ sakalam buddha-kāryam kṛtvā nirupadhiṣeṣe nirvāṇadhātau parinirvṛtaḥ/ tasya parinirvṛtasya vaṇino bhikṣavaḥ parinirvṛtāḥ saptāhaparinirvṛtasya cāsanam antarhitam/ sa ca cṛeṣṭhī saṃsiddhayānapātreṇa devatā-

¹⁾ De sh in den tekst van Cowell en Neil wordt door ons verwisseld met de ṣ en de ri met ṛ.

mānuṣyaparigrhītena tasmān mahāsamudrāt tīrṇaḥ/ uttīrya ca taṃ bhāṇḍaṃ ṣaṅgaṃ uṣṭrair gobhir gardabhaiḥ cotkṣipyānu-pūrveṇa saṃprasthitaḥ/ sa ca panthānaṃ gacchan prātipathikān prcchati/ kim bhavanto jānīdhvaṃ Kṣemāvatyāṃ rājadhānyāṃ pravṛttiḥ/ tair uktam/ jānīmaḥ/ sa kathayati/ asti kaccit Kṣemāvatyāṃ rājadhānyāṃ Kṣemaṅkaro nāma samyak sambuddhaḥ/ te kathayanti/ parinirvṛtaḥ sa Bhagavān Kṣemaṅkaraḥ samyak-sambuddhaḥ/ sa ca tac chrutvā paraṃ khedaṃ upagataḥ saṃ-mūrchitaḥ ca bhūmau patitaḥ/ tasmāc ca jalābhiṣekeṇa pratyā-gataprāṇo jīvita utthāya bhūyaḥ prcchati/ kim bhavanto jānīdhvaṃ ṣrāvākā api tāvat tasya Bhagavatas tiṣṭhanti/ tair uktaḥ/ te'pi vaḥino bhikṣavaḥ parinirvṛtāḥ/ saptaḥaparinirvṛtasya ca Buddhasya Bhagavataḥ Kṣemaṅkarasya tac chāsanam antarhitam, Kṣemaṅkarasya samyak-sambuddhasya Kṣemeṇa rājñā caityam alpeṣākhyam pratiṣṭhāpitam/ tena ca gatvā cṛeṣṭhina janapadāḥ prṣṭhāḥ/ asti Bhavantas tasya Bhagavato Buddhasya kimcit stūpaṃ pratiṣṭhāpitam/ tair uktam/ asti Kṣemeṇa rājñālpeṣākhyam caityam pratiṣṭhāpitam/ tasyaitad abhavat/ etan mayā suvarṇam Kṣemaṅkaram samyak-sambuddham uddiṣyānītam sa ca parinirvṛto yannv aham etenaiva suvarṇena tasyaiva Buddhasya Bhagavataḥ caityam maheṣākhyataram kārayeyam/ evaṃ vicintya Kṣemaṃ rājānaṃ vijñāpayati/ mahārājedaṃ mayā suvarṇam Kṣemaṅkaram samyak-sambuddham uddiṣyānītam sa ca Bhagavān parinirvṛta idānīm mahārāja yadi tvam anujānīyād aham etenaiva suvarṇenaitat tasya Bhagavataḥ caityam maheṣākhyataram kārayeyam/ sa rājñābhihitāḥ/ yathābhipretaṃ kuru/ tato brāhmaṇā nagaram prati nivāsinaḥ sambhūya sarve tasya mahācṛeṣṭhinaḥ sakāḥcam gatva kathayanti/ bho mahācṛeṣṭhin yadā Kṣemaṅkaro Buddho loke'nutpanna āsīt tadā vyaṃ lokasya dakṣiṇīyā āsan, yadā tūtpannas tadā dakṣiṇīyo jāta, idānīm tu tasya parinirvṛtasya vyaṃ eva dakṣiṇīyā etat suvarṇam asmākaṃ gamyam/ sa teṣāṃ kathayati/ nāham yuṣmākaṃ etat suvarṇam dāsyāmi/ te kathayanti/ yady asmākaṃ na dāsyasi na vyaṃ tava kāmākāram dāsyāmaḥ/ te brāhmaṇā bahavaḥ cṛeṣṭhī cālpaparivārah/ teṣāṃ tathā vyut-padyatāṃ na lebhe tac caityam yathepsitam tena suvarṇena kārayitum/ atha sa cṛeṣṭhī rājñāḥ sakāḥcam gatvā kathayati/ mahārāja tac caityam na labhe brāhmaṇānāṃ sakāḥcād yathābhipretaṃ kārayitum/ yato'sya rājñā svapuruṣo dattaḥ sahasrayodhi/ evaṃ ca rājñā svapuruṣa ājñaptaḥ/ yady asya mahācṛeṣṭhinaḥ stūpaṃ abhisamṣkuvataḥ kaṣcid apanayam karoti sa tvayā mahatā

daṇḍena cāsaitavyaḥ/ evaṃ deveti sahasrayodhī puruṣo rājñāḥ
 pratiṣrutya nirgato nirgamyā ca tān brāhmaṇān evaṃ vadati/
 ṣṇvantu bhavanto'haṃ rājñāsya mahāṣreṣṭhinaḥ svapuruṣo datto,
 yady asya stūpam abhisamṣkurvataḥ kaṇḍid vighātaṃ kuryāt sa
 tvayā mahatā daṇḍena cāsaitavya iti, yadi yūyam atra kiṃcid
 vighnaṃ kariṣyathāham vo mahatā daṇḍenānuṣāsiṣyāmi/ te
 brāhmaṇāḥ sahasrayodhinaḥ puruṣasyaivaṃ ṣrutvā bhitāḥ/ yatas
 tena mahāṣreṣṭhina saṃcintya yathaitat suvarṇaṃ tatraiva gar-
 bhasaṃsthaṃ syāt tathā kartavyam iti tatas tasya stūpasya
 sarvair eva caturbhiḥ pārṣvaiḥ pratikaṇṭhukayā catvāri sopānāny
 ārabdhāni kārayitum/ yāvad anupūrveṇa prathamā medhī tato
 'nupūrveṇa dvitīyā tatas tṛtīyā medhī yāvad anupūrveṇāṇḍam/
 tathāvidham ca bhūpasyāṇḍam kṛtaṃ yatra sā yūpayasṭir abhyan-
 tare pratipādītā paṇcāt tasyātinavāṇḍasyopari harmikā kṛtānupūr-
 veṇa yaṣṭyāropaṇaṃ kṛtaṃ varṣasthale mahāmaṇiratnāni tāny
 āropitāni /tatra ca kriyamāṇe sahasrayodhinaḥ puruṣasyaivam
 utpannaṃ/ nātra kaṇḍid idānīm prahariṣyati/ viṣvastamanāḥ kenacit
 kāryeṇa janapadeṣu gataḥ / tena ca mahāṣreṣṭhinā tasya stūpasya
 caturbhiḥ pārṣvaiḥ catvāro dvārakoṣṭhakā māpitāḥ caturbhiḥ pār-
 ṣvaiḥ catvāri mahācaityāni kāritāni tadyathā Jātir Abhisamṣbodhir
 Dharmacakrapravartanaṃ Parinirvaṇaṃ / tac ca stūpāṅgaṇaṃ rat-
 naṣilābhiḥ citam catvāraḥ copāṅgāḥ caturdiṇāmāpitāḥ puṣkiriṇyaḥ
 caturdiṇam anupārṣvena māpitāḥ / (ityevam ādi).

Vertaling.

Vroeger, o bhikṣu's, in vroegere dagen, lang heel lang ge-
 leden leefde in (deze) wereld een Tathāgata genaamd Kṣemaṇ-
 kara. Hij was geleerd en van goeden levenswandel, van goed
 karakter, wereldkenner, onovertreffelijk, leider in het zich be-
 dwingen der menschheid, leeraar van goden en menschen; hij
 was de Buddha, de Heer. Hij woonde in de hoofdstad Kṣemawatī.
 In deze Kṣemawatī nu regeerde een koning genaamd Kṣema. En
 in die zelfde hoofdstad Kṣemawatī woonde een zekere handelaar-
 millionair. De Alwetende Kṣemaṇkara werd met de vereenigde
 bhikṣu's door hem (den millionair) gedurende zestig seizoenen
 in alle mogelijke werkzaamheden bediend. Toen dacht de mil-
 lionair: «ik ga naar de groote zee, en zoodra ik daaruit koop-
 waren bij elkaar gebracht en goud verzameld heb, wil ik de
 Saṃgha gedurende vijf seizoenen spijzigen». Nadat hij aldus
 gedacht had, verzamelde hij koopwaren, en door hoofdsteden,

steden, kleine steden, dorpen en gehuchten steeds maar door reizende, bereikte hij vervolgens de zee. Nadat hij een sein met de klok gegeven had koos hij met een zeeschip zee. Gedurende den tijd dat hij op de groote zee dobberde, ging de Alwetende Kṣemaṅkara, nadat hij alle Buddhawerk voltooid had, het absoluut-reine Nirwāṇa in. Toen hij het Nirwāṇa was ingegaan, stierven ook de bhikṣu's, zijn leerlingen. Zeven dagen na zijn dood ging zijn leer (eveneens) te niet.

Toen kwam de millionair met zijn voorspoedige schip, dat door goden en menschen gezegend werd, van de groote zee terug. Aan wal gekomen deed hij zijn koopwaar in wagens, op kameelen, ossen en ezels, en hij zette zijn reis (huiswaarts) voort. Onderweg vroeg hij aan de menschen, die hij tegenkwam: «Mijne heeren, weet gij soms wat er in de hoofdstad Kṣemawatī gebeurd is?»

De menschen antwoordden: «wij weten het wel».

Hij sprak: «Is de Alwetende, genaamd Kṣemaṅkara soms nog in de hoofdstad Kṣemawatī?»

Zij spraken: «De Heer Kṣemaṅkara, de Alwetende, is reeds het Nirwāṇa ingegaan.»

Toen hij dit hoorde werd hij door een groote schrik bevangen en viel bewusteloos op den grond neer. Doordat hij besprenkeld werd met water kwam zijn levensgeest weer terug, en toen hij weer bijgekomen en opgestaan was vroeg hij verder: «Weet gij soms, mijne heeren, of de volgelingen van den Heer er dan nog zijn?»

Zij antwoordden: «Ook zijn leerlingen, de bhikṣu's zijn reeds gestorven. En (zelfs) zeven dagen na den dood van den Heer Buddha Kṣemaṅkara is zijn leer te niet gegaan. Door den koning Kṣema is echter voor den Alwetenden Kṣemaṅkara een niet zeer groote caitya opgericht».

Toen de millionair verder gegaan was vroeg hij aan de stedelingen: «Is er, mijne heeren, soms een stūpa voor den Heer Buddha elders opgericht?»

Zij antwoordden: «Er is wel een niet zeer groote caitya door koning Kṣema opgericht».

Toen dacht hij: «Dit goud is door mij meegebracht om ter beschikking te worden gesteld van den Alwetenden Kṣemaṅkara; en nu is hij al overleden. Laat ik dan maar met dit goud een grooteren caitya voor den heer Buddha maken». Aldus gedacht hebbende deelde hij den koning Kṣema mede:

«Grootkoning, dit goud is door mij medegebracht om ter beschikking te worden gesteld van den Alwetenden Kṣemaṅkara, maar de Heer is nu al gestorven. En nu, grootkoning, indien gij de vergunning zoudt willen geven, zou ik met dit goud een grooteren caitya voor den heer willen maken».

De koning vond dit goed en hij zeide: «doet wat gij wilt». Toen verzamelden zich de brāhmanen, die in de stad woonden, en zij gingen vervolgens naar den millionaire toe en zeiden: «He, grootmillionair, gelijk de Buddha Kṣemaṅkara, als hij nog in leven was geweest, zijn wij waardig de dakṣiṇa¹⁾ van de menschen te ontvangen²⁾. Immers een levende alleen is waardig om de dakṣiṇa te ontvangen. Nu hij toch al overleden is zijn alleen wij waardig om de dakṣiṇa te ontvangen. Geef het goud maar aan ons».

Hij sprak tot hen: «ik wil dit goud niet aan u geven».

Zij zeiden: «Als gij het ons niet wilt geven, dan zullen wij u ook niet toelaten uw plan te volvoeren». De brāhmanen waren veel in aantal, terwijl de millionaire slechts weinig gevolg had. Door hun tegenwerking kon hij dus met dat goud geen caitya, zooals hij wenschte, laten maken. Toen ging de millionaire naar den koning en sprak: «Grootkoning, van de zijde der brāhmanen mag ik met dit goud geen caitya laten maken, zooals ik voornemens ben».

Toen werd door den koning zijn eigen held, een generaal,³⁾ aan hem gegeven, wien door den vorst aldus bevolen werd: «Indien, terwijl de grootmillionair bezig is den stūpa te bewerken, iemand aan het vernielen gaat, dan moet hij door u met een grooten stok worden gestraft».

«Zooals U beveelt, koning», gehoorzaamde de held, de generaal, die toen weg ging. Toen hij weggegaan was sprak hij tot de brāhmanen: «Hoor eens brāhmanen, ik, 's vorsten held, ben aan den grootmillionair gegeven (met de volgende opdracht): «Indien, terwijl hij bezig is den stūpa te bewerken, iemand een moeilijkheid zou maken, dan moet hij door u met een grooten

¹⁾ Geschenk aan de heiligen.

²⁾ Deze zin vereischt een taalkundig-fijngevoelige verklaring; de afschrijver voelt de kracht van āsīt niet, en verwisselt loka utpanna met loka anutpanna. anutpanna zou goed zijn als het werkwoord was asti, doch yadā, positief āsīt tadā, beteekent: in hetzelfde geval, dat geweest was zoook.

³⁾ Lett. hij die over duizend manschappen het bevel voert.

stok worden gestraft», dus als gij daar eenige moeilijkheid zoudt willen maken, dan zal ik u tuchtigen met een grooten stok.»

Toen de brāhmanen dit van den held, den generaal, gehoord hadden, werden zij bang.

De grootmillionair dacht toen: «ik zal (den stūpa) zóó maken, dat dit goud in de garbha zal komen te staan», aldus begon hij met het maken, aan de vier zijden, van de vier wegen, die op één punt samen komen (of: elkaar kruisen)¹⁾; daarna de eerste medhi, daarna de tweede en dan de derde medhi en daarop werd de bol, van denzelfden vorm als die van den koning,²⁾ gemaakt, zóó dat de pinakel (van den kleinen stūpa, die door den koning was gemaakt) ommanteld werd. Verder werd boven op den allernieuwsten bol een harmikā gemaakt en vervolgens de pinakel als top; en op de payung(?) werden groote edelgesteenten geplaatst.

Toen men er mee bezig was dacht de generaal, de held, als volgt: «niemand zal nu wel gaan verwoesten», en met gerust hart ging hij voor het een of ander doel naar de stad. Toen deed de grootmillionair vier torenpoortjes, één aan iedere zijde, van den stūpa, maken. En aan alle vier zijden werden vier groote caityas (één aan iedere zijde) opgericht, te weten: Geboorte, het bereiken van de Alwetendheid, het Draaien van het rad der wet, en de Dood. Het plein van den stūpa werd met marmer bevloerd, ook de vier upa-anga's werden aan alle vier zijden opgericht. En langs de zijden werden aan alle vier kanten lotusvijvers aangelegd. (En zoovoorts; volgt de beplanting om den stūpa³⁾).

Ziedaar de beschrijving van een compleeten stūpa volgens de Diwyāwadāna. Zooals reeds bij punt 2 gezegd is, wordt de mededeeling van Buddha in het Mahāparinibbānasutta omtrent den stūpa door de Diwyāwadāna bevestigd. Volgens dit laatste werk moeten de vier wegen, die op één punt samenkomen, ook een van de hoofdbestanddeelen, en wel het oudste, van een stūpa zijn, evenals in het Mahāparinibbānasutta.

Met betrekking tot den Borobudur constateeren wij het volgende. Wanneer wij de beschrijving van de eerste medhi af naar boven

¹⁾ Pratikanṭhuka of kanṭhaka.

²⁾ Dit moet de beteekenis zijn van: tathāvidham bhupasyāṇḍam.

³⁾ Achter in de uitgave van Cowell en Neil wordt een glossarium der woorden gegeven, dat echter zeer onbetrouwbaar is.

volgen, dan vinden wij alle genoemde deelen op den Borobudur terug. Het volgende schema zij duidelijker dan iedere andere beschrijving:

1^e medhi = 1^e ronde terras.

2^e id. = 2^e id. id.

3^e id. = 3^e id. id.

Aṇḍa = de bol of reuzenklok van den Borobudur,

Harmika = het vierkante stuk, dat op de klok rust, en waarop de

Yupayaṣṭi = de zuil of de groote pinakel staat.

De warṣasthala is niet heelemaal duidelijk, doch hij moet aan de rijk versierde payung, die het heele gebouw bekroont, beantwoorden.

Verder wordt nog een garbha genoemd. Het woord garbha beteekent schoot; en op den Borobudur moet het vertegenwoordigd zijn door de open ruimte, die men in de doorsnede van het gebouw kan zien. Die open ruimte moet dus de plaats zijn geweest, waar de schatten werden gedeponeerd. Een toelichting van het boven geconstateerde lijkt mij volkomen overbodig. Wij gaan liever verder.

Aan alle vier zijden van den stūpa wordt een poorttorentje opgericht. Ook deze poortjes vindt men, zij het ook vijfvoudig, aan elken kant van den Borobudur.

Het is nu o.i. volkomen duidelijk geworden, dat wij de versierde balustraden van den Borobudur als de vijfvoudige railings van den stūpa of beter van het stūpa-complex moeten beschouwen. Ook van den stūpa van Barhut, Sañci en Amarawati, zijn het slechts de railings, die versierd zijn.¹⁾

Nu gaan wij over tot het belangrijkste van het probleem.

Aan iedere zijde van den stūpa wordt opgericht een caitya voorstellende de vier hoofdgebeurtenissen van den Buddha en dus ook van het Buddhisme. Van deze vier gebeurtenissen is slechts één vertegenwoordigd: de Dharmmacakraprawartana. Immers het kan hoegenaamd niet meer worden ontkend, dat de Buddha van Mëndut het draaien van het rad der wet voorstelt.

Volgen wij de pradakṣiṇā — wij geven tevens aan wat wij bij punt 4 bedoelen met het aansporen tot nader onderzoek van den Borobudur — dan moet de caitya van het Nirwāṇa zich ten zuiden van den stūpa bevinden, en wel zoo ver als de afstand

¹⁾ Zie the Stupa of Barhut by A. Cunningham en The Buddh. Stupas of Amaravati and Jaggayapeta by Jam. Burgess.

tusschen Borobudur en Mëndut. Het plaatsn van het Nirwāṇa in het Zuiden nu klopt schitterend met het algemeen Hindusche en speciaal Wedische geloof, nl. dat de dood zich in het Zuiden bevindt of dat de zielen der dooden naar het Zuiden, naar Yama's rijk gaan¹⁾.

Aan den Westkant moet dus gestaan hebben (of had moeten staan): de voorstelling van Buddha's geboorte, en aan den Noordkant de Abhisambodhi of het bereiken van het Buddhaschap door Siddhārtha onder den bodhi-boom.

Verder wordt genoemd een upa-aṅga aan iederen kant.

Upa-aṅga beteekent onder-deel. Zou dit vertegenwoordigd zijn door den Pawon? Immers een pawon, keuken, is eigenlijk ook niets anders dan een onder-deel van een Javaansch huis.²⁾

Wanneer van de drie caitya's, die pendants van den Mëndut moeten zijn geweest (of hadden moeten zijn) na een terreinonderzoek niets gevonden zal zijn, dan kunnen wij de conclusie trekken, dat met den bouw van de nu ontbrekende deelen van het Borobudurcomplex nog niet was aangevangen. Moge echter het toeval met ons zijn, dat de resten ervan, hoe weinig ook, zullen worden gevonden.

Nog willen wij de opmerking maken, dat de veronderstelling, dat de Wihāra, het klooster, vlak bij de Borobudur, op de plaats waar nu de Pasanggrahan staat, zou hebben gestaan, volgens de beschrijving van de Diwyāwadāna onjuist moet zijn. Waar echter de Wihāra gestaan kan hebben is niet duidelijk. In het bovengeciteerde verhaal komt het woord wihāra niet eens voor. In het midden wordt verder gelaten of de vier groote caitya's, dus de Mëndut enz. al dan niet tevens tot verblijf hebben gediend van de bhikṣu's, wier heilgdom de Borobudur was.

Terwijl wij het bovengegevene de canonieke of traditioneele verklaring kunnen noemen, willen wij nu een technische geven. Daar schrijver dezes geen technicus noch bouwkundige is, verzoekt hij den lezers het woord «technische» niet al te strikt op te vatten. Nu vragen wij: is de Borobudur ontstaan uit de fantasienschatkamer van de bouwers? Het is ondenkbaar vooral

¹⁾ H. Oldenberg: *Die Religion des Veda* 2. Aufl. p. 544 Anm. 4. *Moors Hindu Pantheon* p. 216. *Kerns Legende van Kuṅjarakarna* p. 24

²⁾ Vergelijk, wat den hoofdstūpa betreft, de beschrijving in Hodgson, *Essays* p. 30. en zie stūpa-afbeelding in Waddells *Lamaism* p. 262, waar alle genoemde onderdeelen van een hoofdstūpa vertegenwoordigd zijn.

na kennis genomen te hebben van wat de Diwyāwadāna zegt, dat de bouwers geen model voor hun Borobudur hebben gebruikt. En dit model hebben wij te zoeken in de z.g. kleinkunst.

Inderdaad vinden wij op Java een «vorm», waarmee men kleine stūpa'tjes kan maken. De gelukkige eigenares van dit alleszins merkwaardige voorwerp is de familie Resink te Djocja. Een foto van het gietsel met plattegrond ervan vindt men in het Oudheidk. Verslag 1918 derde kwartaal, waaraan Dr. Bosch een woordje toevoegt. Ook Dr. Bosch ziet de groote overeenkomst van dit gietsel met het bovenste deel van den Borobudur van het eerste terras af. Plaatst men echter den plattegrond van dit stūpa'tje naast dien van den Borobudur, dan kan men zonder eenige moeite ontdekken, dat de Borobudur eigenlijk niets anders is dan een reusachtige vergrooting, tevens spatieering van het stūpa'tje. Nu laten zich de drie ronde terrassen van den Borobudur ook gemakkelijk verklaren. Immers waren zij vierkant gemaakt, dan zouden de nevenstūpa's, die op de uiterste hoeken zouden moeten staan, veel te ver verwijderd staan van den hoofdstūpa, terwijl het model eischt, dat de kleine stūpa's, die op het model aan den hoofdstūpa gehecht zijn, dus geacht worden even ver verwijderd te zijn, even ver moeten staan; vandaar de cirkelvormige terrassen.

Een dergelijke reusachtige spatieering, d.w.z. een dergelijk gebouw als de Borobudur moet ergens in een land, waar het Buddhisme floreerde, eenmaal bestaan hebben. Helaas hebben wij hiervan geen spoor. Maar een plattegrond van een dergelijk, werkelijk bestaanhebbend, gebouw meenden wij te moeten zien in de plaat in Waddells Lamaism p. 143. Deze plaat, die door Waddell zonder meer «Magic circle» genoemd wordt moet o. i. een plattegrond zijn van een eenmaal bestaanden stūpa. Ook hier vindt men een centralen stūpa omringd door kleinere in een kring; daarbuiten pas begint het vierkant. Men vindt verder het lotuskussen, waarop iedere stūpa rust, voorts de vier poorten.

Het bovenstaande resumeerende constateeren wij, dat de Borobudur, zooals hij nu is, ook bedoeld is door de makers, en dat deze een bestaande traditie moeten hebben gevolgd.